

Toader NICOARĂ

O CERCETARE CRITICĂ ASUPRA ISTORIOGRAFIEI ROMÂNE DE ASTĂZI*

În atmosfera de relativism, de pragmatism și „aferism” exacerbate care domnesc astăzi în țara noastră, a pune problema locului ocupat de istorie sau ce loc ar mai putea ocupa istoria în scara de valori a societății românești contemporane ar putea părea unora o inițiativă hazardată. Pentru un sistem de învățământ care este organizat să ofere forță de muncă ieftină pentru piața internă sau pentru exterior, în care se cere să scoți peste noapte 12 mii de ingineri, într-o societate în care conduce la aproape toate nivelurile mediocritatea, pentru că cei deștepți au plecat demult sau au făcut pasul înapoi, ce rol poate avea istoria, istoria națională dar și istoria pur și simplu ca disciplină în sistemul de învățământ de la noi în primul rând, dar și de aiurea?

Pentru un învățământ în care de la un an la altul științele umaniste, cu puternică vocație formativă (literatura română și literatura universală, geografia, istoria, ca să nu mai vorbesc de latină, greacă sau alte discipline sofisticate), sunt împinse la margine sau chiar aneantizate de false științe și false discipline educative (unele dintre ele declarate singurele „inteligente”!), evident că istoria a pierdut și pierde de la o zi la alta din statutul și din poziția sa în sistemul educativ românesc.

Dacă analizăm condiția istoriei în învățământul românesc de astăzi constatăm că din 1990 încoace, sub pretextul de a scăpa de balastul comunist și de instrumentalizarea sa în slujba ideologiei istoria a pierdut din prestigiu, statutul său a ieșit diminuat și degradat, iar ca disciplină în sistemul educativ a devenit opțională la cele mai multe specializări, în timp ce la altele nu se mai face deloc.

Sub pretext că doar cei care vor să îmbrățișeze domeniul umanist au nevoie de o brumă de istorie – premisă total falsă, deoarece orice cetățean, indiferent ce studii face sau ce meserie ar urma să exercite în viitor, are nevoie de noțiuni elementare de cultură istorică, care-i dau o dimensiune civică și identitară, dincolo de cea de cultură generală absolut obligatorie – s-a realizat o programă diferențiată, astfel că un număr tot mai mare de viitori cetățeni nu ajung să mai aibă nici cea mai vagă idee

* Prezentul text păstrează forma orală în care a fost comunicat la Congresul Național al Istoricilor din 29 august-1 septembrie 2018.

despre trecutul comunității din care fac parte. Or, nimic mai fals și mai lipsit de consecințe pe termen lung. Orice cetățean, indiferent ce va face în viitor pentru a-și câștiga existența are nevoie de o educație istorică, care să-l ajute să-și construiască o identitate atât individuală cât și una de grup, mergând de la cea micro-comunitară, la cea națională și chiar europeană.

Situația, deloc fericită, se „datorează” celor care au conceput obiectivele educației, dar în egală măsură și unor confrăți din breasla istoricilor care au acceptat cu mare ușurință o asemenea situație.

Să revenim așadar la breasla istoricilor, la oamenii de meserie. Aș semnala faptul că toate inovațiile în organizarea statutului istoriei în școlile noastre, de la programă la manualul școlar, au fost și sunt cel puțin nefericite.

Astfel, eliminarea distincției dintre istoria universală și istoria națională sau istoria patriei sau istoria românilor și a României a avut un efect pervers. Prizonieri ai unei atitudini de „corectitudine politică”, cei mai mulți dintre diriguitori au considerat că nu mai este de bon-ton să vorbim de istoria României ca de istoria țării noastre, pentru că, nu-i așa, e demodat, e naționalist, e vetust.

Fără a face mare caz, să privim totuși la exemplul unor națiuni europene, integrate și ele în marea și incerta Uniune Europeană și să constatăm că toate aceste națiuni, foarte pan-europene, își educă tinerii și cetățenii și în spiritul valorilor naționale proprii, congruente în cea mai mare măsură cu valorile europene sau chiar cu cele universale.

O altă orientare total eronată este, după mine, organizarea unor programe didactice pentru disciplina istorie exclusiv după criteriul tematic, fără să se mai vorbească de epoci și perioade istorice. O istorie fără epoci bine profilate și bine periodizate nu mai este, de fapt, istorie, ci o înșiruire de oameni și fapte care se confundă de-a valma și care oferă tinerelor generații ideea că sunt contemporani cu cine vor ei. Adică, încet-încet dispar memoria și reprezentarea trecutului și oferim astfel generațiilor care vin senzația că trăiesc într-un prezent continuu, cu toate consecințele care pot decurge de aici. Cronologia cea mult criticată și detestată sub falsul pretext că face disciplina imposibilă și respingătoare are, totuși, rolul de principiu ordonator al faptelor și fenomenelor și ajută la identificarea cauzalităților și determinărilor din societățile trecute, fiind parte integrantă a metodei istorice și s-ar cuveni reflectat cu seriozitatea asupra ei.

O altă viziune eronată este plasarea istoriei (de mână cu geografia) în grupul de științe (discipline) cumva opționale și cam de mâna a doua, sub pretextul că nu aduce nici un profit. De fapt, istoria ar trebui plasată într-un corp de discipline împreună cu limba română, cu geografia României, între disciplinele obligatorii pentru toți elevii indiferent de profil, ca discipline care dau identitate sau o consolidează, o identitate atât individuală cât mai ales colectivă, o identitate națională care nu trebuie neapărat distrusă pentru a o construi pe cea europeană. Până la urmă, problema identității (identităților) nu este una prea complicată. Identitatea ia forme diverse la unul și același individ și se declină concentric, de la

identitatea individuală, prin nume și prenume, la cea locală, după reperele înscrise în cartea de identitate, la cea regională, națională, europeană și în final, mondială. Orice individ este fiul părinților săi, născut în localitatea X, regiunea Y, țara Z, dar poate fi, dacă iese din țara sa, român, european sau cetățean al Terrei (în cazul puțin probabil că se întâlnește cu un extraterestru). Individul operează cu fiecare din aceste coordonate în funcție de interlocutorul față de care trebuie să-și decline identitatea. Or, sentimentul istoriei, memoria locului și a timpului joacă, alături de limbă, cultură și credințe un rol esențial în construirea propriei imagini de sine, a propriei identități.

O altă opțiune păcătoasă a fost ideea manualelor alternative. În punerea problemei s-a pornit de la o premisă falsă, adică de la rolul instrumentului numit manual în formarea elevilor. Dezbaterile contradictorii și controversale sunt dezirabile și necesare între istoricii și cercetătorii care propun noi analize și noi interpretări ale faptelor din trecut. În manualele școlare se cuvin oferite elevilor fapte și interpretări istorice asupra cărora breasla istoricilor s-a pus de acord și nu ipoteze de lucru, unele dintre ele total eronate sau de-a dreptul fanteziste, rupte de adevăr. Dacă ideea eliminării manualului unic nu era una pernicioasă, ci mai degrabă salutară, lipirea de manualul de istorie a adjectivului *alternativ* a indus și induce ideea că nu numai manualul este alternativ, ci chiar corpul științific al disciplinei este alternativ. Or, dacă un fapt istoric și contrariul său sunt ambele adevărate, înseamnă că nu mai avem știință, avem ficțiune, avem literatură, dar nu mai avem de a face cu un discurs științific. Or, pe nesimțite faptul a condus, alături de altele, la degradarea statutului științific al disciplinei istorie și la relativizarea conținuturilor cu pretenție științifică a manualelor de istorie.

Și aici responsabilitatea revine autorilor de manuale (de regulă aceiași, un mic grup de privilegiați aleși „prin tragere la sorți”, nu-i așa !?) care, ambițioși peste măsură, în loc să pună în manuale teme, probleme, personalități și adevăruri susținute științific și validate de cercetări, au confundat planurile și au pus în manuale ipoteze de cercetare încă nerezolvate definitiv, sau chiar elucubrații ieșite din propriilor lor frustrări. Evident că aceeași istorie poate fi spusă în maniere diferite (de aceea scriem și rescriem istoria), dar în multitudinea de manuale faptele și interpretările se bat cap în cap și au darul să-i deruteze și să-i confuzioneze, odată în plus, pe elevi sau pe cei cărora li se adresează.

Dacă mai adăugăm la această situație și faptul că, din aproape în aproape, istoria ajunge să fie predată de oameni fără vocație și cu o pregătire științifică îndoielnică, fapt reproșabil și celor care-i educă, dar și celor care, fără vocație și fără cunoștințe, acceptă să facă pe profesorii de istorie, avem întreaga perspectivă a stării unei discipline care ar trebui să consolideze sentimente și convingeri civice și patriotice, dar care devine încet-încet un adevărat balast de care te poți cu ușurință dispensa, deoarece nu ar aduce nici un profit palpabil.

Ce apare cu o evidență greu de tăgăduit este că istoria ca disciplină științifică în învățământul preuniversitar a pierdut mult din statutul și prestigiul pe care-l merită și părerea mea este că nu am ajuns încă la baza pantei, suntem undeva cam pe la mijlocul versantului, dar căderea se accelerează. Am sentimentul că lucrurile nu se vor opri aici și că mai-răul este înaintea noastră.

*

Cu toate acestea și în ciuda multor aspecte mai degrabă negative, istoria trăiește în zilele noastre un adevărat paradox. Pe de o parte, consumul de istorie este unul important, se cumpără și se citește istorie, tot felul de istorii, pentru toate gusturile și pentru toate sensibilitățile, iar de cealaltă parte, clamăm, dar și constatăm, și cred că pe bună dreptate, că istoria este astăzi în criză. Dovadă că sensibilitatea epocii în care trăim simte nevoia de istorie și este rolul și rostul specialiștilor să ofere genurile de istorie cerute de toate categoriile de public¹.

În altă ordine de idei, dacă luăm toate producțiile cu bază și conținut istoric mult primate de către noile generații, care alimentează și înfierbântă astăzi imaginarul tinerelor generații și nu numai al lor – de la benzile desenate, la jocurile video, la filmele sau literatura de ficțiune – vom constata că, alături și la concurență acerbă cu literatura științifică sau mai degrabă cu *science-fiction*-ul, personajele istorice și mitologice, mari evenimente din istorie și din mitologie ocupă în aceste producții de larg consum un loc privilegiat².

Or, fără o minimă educație istorică, obținută sistematic și pe baze științifice, noile generații sunt pierdute în hățișul de personaje, fapte și întâmplări despre care nu mai au nici cea mai vagă referință științifică.

Iată un exemplu simplu, dar edificator. La o întrebare aparent naivă, pusă într-o clasă de elevi, dacă știe cineva cine sunt Donatello și Michelangelo, mai mult de jumătate din clasă a răspuns în cor: două dintre țestoasele ninja, adică personajele unui film animat și nicidecum marile genii și oamenii de artă atât de cunoscuți și recunoscuți ai Renașterii italiene.

Cum sunt formați istoricii astăzi

Că asistăm la o degradare a statutului istoriei în societate, nici nu ar fi o atât de mare dramă, dar lucrurile nu stau mai roz nici în cadrul instituțiilor școlare și academice care fac din istorie obiectul lor de studiu. Oricum am întoarce lucrurile, se simte, se

¹ V. în acest sens Bogdan Murgescu, *The Romanian Historiography in the 1990's*, în „Roumanian Jurnal of Political Science”, vol. 3, nr.1, Spring, 2003. De asemenea, Gabriel Moisa, *Direcții și tendințe în istoriografia românească (1989–2006)*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2007.

² Pentru mai multe detalii, v. Toader Nicoară, *Clio în orizontul mileniului trei*, Cluj, 2002.

vede și se constată un fenomen de mediocrizare a celor care, în diverse roluri, aduc tot mai puține și mai îndoielnice ofrande venerabilei muze Clio.

Asistăm, înainte de toate, la un soi de deprofesionalizare a istoricului de meserie sau a profesorului de istorie. Dacă ne uităm în programele facultăților de istorie, constatăm că, din aproape în aproape, au dispărut disciplinele care dădeau istoricului o dimensiune profesionistă³. Mai puțină sau deloc istoriografie, mai puțină paleografie (latină, maghiară, slavă, turco-osmană, româno-chirilică etc.), mai puțină limbi străine, ca să nu mai vorbim de limbile clasice, greacă și latină. În schimb, apar cu titlu opțional pentru ca apoi să devină obligatorii, tot felul de false științe sau discipline. Aș stăruii un moment asupra istoriografiei, o disciplină esențială în formarea istoricului cercetător, față de care tinerele generații de studioși manifestă o tot mai mare reticență, neînțelegând tocmai rolul formativ, rolul esențial al cunoașterii scrisului istoric în formarea unei culturi de specialitate pentru orice istoric cu pretenții⁴. Tot mai multă lume refuză să rezerve în propriile cercetări spațiul pentru un *background* istoriografic, chiar și în tezele de doctorat, unde un asemenea capitol ar fi esențial pentru încadrarea unei cercetări doctorale.

Formarea de bază (licența – masteratul). Părerea mea este că una din cauzele fenomenului, dar nu singura, își are originea în aplicarea în „stil românesc” a sistemului Bologna. Se știe, reducerea licenței de la patru la trei ani, urmată de un masterat, care poate veni uneori dintr-un alt domeniu, sub scuza (pretextul) interdisciplinarității, a fragilizat *formarea de bază* a tinerilor istorici. Constatăm cu ușurință cu toții, că din *curricula* universitară au scăzut mereu sau li se degradează statutul unele din disciplinele formative. Masteratele, cam prea multe și prea îngust specializate, ajung aproape formale, în condițiile în care cei mai mulți studenți le fac la fără frecvență. Or, masteratul ar fi trebuit să aprofundeze un domeniu de cercetare și să-l introducă cu adevărat pe tânăr în laboratorul cercetării propriu-zise.

Cât privește pregătirea pedagogică a viitorilor profesori, nu scapă nici ea formalismului și lipsei de frecvență și de interes. Fapt este că un eșantion consistent dintre absolvenții unei facultăți de istorie nu mai aleg ca meserie profesia didactică, din cauza degradării continue a statutului social și a salariilor încă nemulțumitoare, dar și a faptului că este tot mai dificil, dacă nu imposibil să construiești o normă didactică într-o singură școală. De unde o seamă de neajunsuri și o dezangajare a absolvenților pentru meseria de profesor de istorie. Mai mult chiar, se discută tot mai asiduu de organizarea, în viitorul apropiat, a un masterat didactic, care ar cuprinde două treimi discipline didactice și doar o treime discipline de specialitate. Vă imaginați că în aceste circumstanțe vor avea de suferit multiplele masterate științifice, în condițiile în care masteratul didactic va da posibilitatea titularului să se înscrie direct la doctorat.

³ Mai pe larg despre contextul acestui fenomen, Bogdan Murgescu, *A fi istoric în anul 2000*, Editura All Educațional, București, 2000 și idem, *The Romanian Historiography in the 1990's*, loc. cit., passim.

⁴ V. din nou în acest sens, Gabriel Moisa, op. cit., passim.

Ideea este că maniera în care a fost aplicat la noi programul Bologna și organizarea unei singure licențe pe trei ani, cu un număr de 180 de credite, este păguboasă din mai multe unghiuri de vedere. Întâi, s-a diminuat numărul de ore de istorie din pregătirea de bază a unui viitor profesor, cercetător sau istoric și, de asemenea, s-au degradat, prin simplificare, conținuturile științifice pe care le acumulează studentul în cele 6 semestre. Apoi, pentru cei care ar avea opțiunea de a deveni profesori de istorie în preuniversitar, s-ar fi convenit organizarea în paralel sau consecutiv a unei specializări minore (secundare), bazată pe sistemul de credite, așa cum îl aplică toată lumea din Europa și America, mai puțin noi, adică prin alegerea aleatorie de către student a celei de-a doua specializări, tocmai pentru a-i da posibilitatea construirii unei catedre din două discipline, absolut necesară în învățământul preuniversitar.

Se va răspunde că oricum se face conversia profesională. Așa cum se face la noi, pe banii profesorului și într-o formulă în care au loc două-trei întâlniri cu profesorii pe durata unui semestru, o asemenea rețetă este de la început sortită eșecului, cadrul didactic astfel „specializat” nu se alege cu mare lucru în materie de cunoștințe științifice. Multe din neajunsurile de astăzi sunt tocmai rezultatul acestei maniere deficitare, care a fragilizat formarea de bază și a pariat pe o formare continuă organizată îndoielnic și nesistematic.

Doctoratul. Doctoratul rămâne până în prezent forma cea mai avansată de pregătire pentru cercetare și de cercetare propriu-zisă. Trebuie să constatăm că tezele de doctorat sunt, sau erau până deunăzi, cele mai revoluționare, avangardiste chiar, unele dintre ele în orice caz, cele mai convingătoare producții istoriografice, iar aceasta din mai multe motive. Teza este doar pe jumătate un exercițiu liber ales, deoarece la final suportă o evaluare directă, a unui număr rezonabil de specialiști, sau așa ar trebui să fie și, ca atare, candidatul se mobilizează cu toate forțele să facă demonstrația valorii sale de cercetător, de specialist. O temă bine aleasă, un doctorat bine condus, în care conducătorul științific își ia rolul în serios și nu face consultațiile doctorale la o bere sau la o cafea, un doctorand motivat, fac – cel puțin așa cred – rețeta unui doctorat de succes. Dacă privim producția științifică de după 1989, vom constata că cele mai bune sinteze sau cercetări monografice reprezintă, de fapt, teze de doctorat.

Dar nu întotdeauna aceste condiții sunt îndeplinite. Intervin și aici efecte perverse. Înainte de toate, putem constata că trec și teze de doctorat care par să nu fi avut un conducător științific. Apoi, comisiile de doctorat sunt astfel întocmite încât recenziile tezei să fie îngăduitori, nu de dragul viitorului doctor, ci de dragul conducătorului științific. Apar uneori referate cu ale căror concluzii nu sunt de acord nici chiar autorii lor. Apare în ultima vreme și ideea unei minime rezistențe, sunt tot mai mulți doctoranzii care prelungesc la nesfârșit susținerea tezei, iar unii abandonează chiar teza înainte de a o finaliza.

Un alt aspect este reducerea tot mai drastică a dimensiunii unei teze de doctorat în istorie. Deși la scară europeană nu este un normativ imperativ, cred că

tezele românești sunt cele mai scurte și mai puțin voluminoase. Până mai ieri, erau necesare minim 250 de pagini de text, plus anexele, ilustrația și bibliografia; astăzi se discută de 200 pagini de text, ceea ce mi se pare de neacceptat. Aș vrea să ne lămurim, totuși. Istoria este o știință de acumulare, și dintr-o teză de doctorat apreciată cu „foarte bine”, nu cu „exceptional” – calificativ care ar trebui eliminat din aprecierea tezelor de doctorat (exceptionalismul românesc omoară lucrul bine făcut!!!) – ar trebui în final să iasă o carte de minim 300–400 de pagini. Altcumva, e cam pierdere de vreme și de bani. Și cu aceasta venim la un alt aspect, care pare că nu preocupă deloc autoritățile academice: valorificarea tezelor prin publicare. Publicarea tezei după susținerea ei ar rezolva mai multe probleme. Înainte de toate, ar ridica exigențele, atât ale candidatului, cât și ale conducătorului și ale comisiei de evaluare. Apoi, l-ar motiva pe autor să facă un efort mai susținut și i-ar aduce și o satisfacție, nu numai simbolică. Odată cu obținerea titlului de doctor și validarea ca cercetător, acesta și-ar vedea teza pe rafturile librăriilor. Dacă am dori cu adevărat să stimulăm cercetarea științifică novatoare ar trebui să găsim o modalitate instituționalizată de publicare obligatorie a tezelor de doctorat. Publicarea lor ne-ar feri apoi de lucrul făcut îndoielnic, de mediocritate și chiar de odiosul... plagiat!!!

Și fiindcă veni vorba, ar merita să stăruim în treacăt și asupra acestui aspect care, chiar dacă nu are dimensiunile unui fenomen de masă (în domeniul istoriei, nu însă și în alte domenii), începe să devină îngrijorător. Înainte de toate, noua legislație care reglementează doctoratul a stimulat tentația plagiatului, prin eliminarea examenelor de parcurs și prin eliminarea obligativității celor 2–3 referate științifice pe care tânărul doctorand era până deunăzi obligat să le prezinte și să le susțină în departament sau în fața unor specialiști. Eliminându-se obligativitatea referatelor științifice, verificarea cunoștințelor de specialitate ale doctoranzilor devine superficială sau lipsește și astfel tendința de prezentare a unor texte luate cu *copy-paste* de pe diferite *site-uri* specializate devine tentantă⁵. În ultima vreme, discuția s-a complicat prin introducerea în ecuație a așa numitului „auto-plagiat”. Să fim bine înțeleși, este vorba de a ascunde aspectul grav al problemei, plagiatul propriu-zis. Cât despre autoplagiat, putem spune că orice autor este proprietarul textelor științifice produse de dânsul. Adică le poate publica, republica, relua de atâtea ori de câte consideră el că acestea se cer de către piața științifică. Dar intervine aici, din nou, efectul pervers al acumulărilor de puncte pentru promovare în carieră, sau pentru notorietate științifică. Evident că nu-i deloc etic să republici același text cu titlu schimbat, dând impresia că ai produs un text științific inedit și este total condamnat să raportezi același text de mai multe ori, tocmai pentru a acumula puncte și notorietate în noul „stahanovism” care face furori în viața noastră științifică. În rest, antidotul nu constă neapărat în programe antiplagiat cât mai scumpe, ci în întâmpinarea critică

⁵ Afirmatia este valabilă pentru reglementările în materia doctoratului la data scrierii acestui text, în urmă cu șase ani.

vehementă a unor asemenea cazuri, prezente și în branșa istoricilor, ca și în limpezirea și clarificarea legislației și în această materie.

Abilitarea. Abilitarea este cea mai înaltă procedură de validare științifică, relativ recent introdusă în sistemul științific românesc, care acordă deținătorului său dreptul de a conduce doctorate. În vechea noastră tradiție, pe care nu au modificat-o nici măcar comuniștii, obținerea titlului de profesor aducea cu sine și calitatea de conducător de teze de doctorat. S-a introdus abilitarea în vederea controlului celor care conduc teze. Dar cum la noi efectul pervers vine înaintea efectului pozitiv scontat, criteriile abilitării au fost stabilite aleatoriu.

Teza de abilitare trebuia să fie un eseu de ego-istorie a candidatului, povestit pe 100 de pagini, în limba engleză. Apoi, din motive de afinități și prietenii, în prima fază se puteau înscrie la abilitare toți cei care aveau titlul de doctor și un număr de puncte relativ ușor de adunat. Efectul pervers a constat în apariția unei mulțimi de universitari abilitați. Cei care au lăsat poarta larg deschisă abilitărilor cu puncte puține au contat doar pe prietenii lor. Când colo, ce să vezi?, s-au abilitat și alții, după ideea că „dacă e lac se găsec și broaște”.

S-a revenit apoi cu măsuri mai restrictive, dar care sunt mai mult formale decât de conținut. Teza se poate scrie și în limba română, are tot 100 de pagini, dar conținutul nu cere obligatoriu o cercetare cu totul nouă, ci aceeași istorie a vieții⁶. O palidă concesie făcută limbii române!!! În schimb, a crescut numărul de puncte necesare pentru înscriere la abilitare, obținute din tot felul de publicații, în care un studiu într-o revistă ISI este aproape egal cu o carte de autor de câteva sute de pagini. Și ne mirăm că nu avem cărți voluminoase de istorie, ci broșuri și broșurele. Rezultatul scontat a fost acela că vor fi mai puțini candidați la porțile afirmării prin abilitare. Dar ironia situației este alta. Avem deja conducători abilitați cu puține puncte și se pune problema ca printr-o nouă evaluare a școlilor doctorale aceștia să trebuiască să îndeplinească noi criterii de performanță, care reclamă un număr mult mai mare de puncte⁷. Atunci să vezi publicații de calitate!

Impunerea abilitării în mediul științific românesc, deși putea fi o soluție salvatoare pentru cercetarea științifică din istorie (ca și din alte științe), a sfârșit prin a constitui un rateu eclatant. În condițiile în care doctoratul a devenit al treilea ciclu, abilitarea ar fi trebuit construită pe ideea unei teze care să realizeze o cercetare nouă, cu totul inedită, de dimensiuni mari, 300–500 de pagini, care să aducă o noutate absolută, prin subiectul său sau prin modul de tratare a unei teme

⁶ Pentru originea acestei practici a auto-reflecției biografice a istoricilor, v. *Essais d'ego-histoire*. Maurice Agulhon, Pierre Chaunu, Georges Duby, Raoul Girardet, Jacques Le Goff, Michelle Perrot, René Rémond. Réunis et présentés par Pierre Nora, Éditions Gallimard, Paris, 1987. Multiplicarea considerabilă a ego-istoriilor în istoriografia franceză contemporană, ca urmare a cerințelor care reglementează elaborarea tezelor de abilitare în mediul universitar din această țară este oglindită de colecția *Itinéraires*, editată de Publications de la Sorbonne.

⁷ Aceasta era situația la data scrierii textului, în urmă cu șase ani.

istorice. Avantajul ar fi fost multiplu. Am fi avut un număr relativ redus de candidați, iar tezele rezultate ar fi fost veritabile cercetări, care ar fi îmbogățit producția științifică în câmpul disciplinei noastre.

Selecția și promovarea. Chiar dacă nu ne place să recunoaștem, iar subiectul este sensibil din multe puncte de vedere, consider că avem de-a face în destul de multe cazuri cu un fenomen de contraselecție a celor care merită să li se recunoască excelența academică și să ocupe poziții didactice și de cercetare în sistemul universitar românesc. Fenomenul nu este nou, a funcționat și pe vremea comunismului, când criteriile erau ideologice, dar senzația este că în zilele noastre el este mult mai consistent, și se vede bine chiar și la „case” mari. Concurează la această situație și sistemul de promovare, pe care cu voia dumneavoastră, l-aș numi promovarea „pe puncte”. Recursul la acest sistem se dovedește a fi o altă perversitate. Înainte de toate, el traduce refuzul asumării personale de către membrii comisiei de promovare a responsabilității de a spune *da* sau *nu* în mod hotărât cu privire la opera și talentul candidatului.

Cu sistemul de promovare „pe puncte”, am reușit să facem din mediocri adevărate (de fapt, false) genii. Efectul pervers este că, de când facem profesori pe puncte, lumea nu mai scrie cărți, ci scrie studii mai bine punctate. Acest sistem, pe care eu cred că îl datorăm unui fenomen de sociologizare a învățământului este, între altele, o revanșă târzie a științelor inginerești și, în parte, a celor sociale experimentale, în principal a sociologiei, care își iau acum revanșa asupra istoriei și asupra întregului domeniu umanist.

Am început să avem o istorie neapărat sociologizantă, ci sociologie în loc de istorie, de la modul de restituire a trecutului, mergând până la modul cum folosim aparatul critic, cum cităm, sau chiar cum formulăm, chipurile, ipoteza de cercetare. Dacă vă uitați la multe cărți și studii, tot mai multă lume din bransa istoricilor cade în capcana științelor sociale. Poate părea formal, dar nu-i deloc așa, istoria riscă astfel să-și piardă o parte din statutul și din metoda sa specifică.

Următorul efect pervers se datorează unui fenomen numit *seducția ISI* – perversitatea constând într-o adevărată goană a istoricilor din toate generațiile, dar mai ales al celor grăbiți să promoveze, după puncte câștigate ușor. Or, este mult mai ușor să scrii un studiu de mici și de foarte mici dimensiuni decât o carte, sau să analizezi un fenomen istoric în toată complexitatea lui. Sistemul ISI ne vine din nou ca un „cadou” din partea științelor „tari” și a unora din științele sociale (sociologie, psihologie etc.), care vor să ne bage pe gât obligatoriu criteriul cantitativ care, se știe bine, nu rezolvă mare lucru în istorie. Sistemul vine apoi din lumea anglo-saxonă, tradiția europeană continentală nu l-a apreciat aproape deloc. Dar cum noi suntem la vârsta „implementărilor” în cultura română, se pare că am înghițit hapul. Să ne fie de bine!

Pe cale de consecință, un alt efect pervers, care decurge din aceeași tentație dublă, de a aduna puncte și de a face și noi ca cei din științele sociale, este

colectivismul. Este adevărat, comuniștii au impus colectivismul, dar nu au reușit să pervertească lucrurile ca în ziua de azi. În istorie, unde este vorba de o viziune strict personală asupra trecutului, colectivismele maschează altceva, de fapt multe alte lucruri. Evident, se pot scrie cărți în colectiv, dar una este să semneze fiecare autor textul lui și să răspundă de ceea ce scrie acolo, chiar dacă acesta este publicat într-un volum colectiv și alta este să publici un studiu/articol de 5 pagini semnat în devălmășie de 5 autori. Dacă cineva mă poate convinge că acest procedeu este valid și productiv pentru cunoașterea științifică, atunci voi scrie numai în colectiv!!!

Și lucrurile nu se opresc aici. Colectivismul sau colectivismele sunt consecințele perverse ale modului de *finanțare a cercetării*. Dacă analizăm fie și superficial modul cum se câștigă proiectele, se vede de la distanță, cu ochiul liber, că avem *echipe privilegiate și finanțări servite*.

Colectivismul și finanțarea pe echipe stimulează apoi munca cu „negrișori”. Îmi pun următoarea întrebare: cum poate cineva să identifice contribuția științifică a unui autor la un studiu de 5–7 sau chiar 10 pagini, la care au „contribuit” 4–5 autori? Am ajuns astfel, pe nesimțite, să valorizăm în celebrul sistem „pe puncte”, un amărât de studiu, de cele mai multe ori mediocru sau prost, care nu aduce deloc lucruri sau interpretări noi, mai mult decât valorizăm un volum de autor, la care se muncește uneori ani de zile.

Asistăm, în paralel, la proliferarea unui „stahanovism” științific, o adevărată întrecere în stil pur stalinist care revarsă valuri de maculatură cu pretenția de istorie. „Colectivele de cercetători” revin acum cu putere și efectul pervers este unul catastrofal. Dacă în epoca stalinistă, cei care formau „colectivele” lucrau totuși cu profesionalismul învățat înainte, asistăm astăzi la o lipsă de profesionalism patentă, cu fiecare generație nouă de cercetători.

Publicațiile istorice. Publicațiile istorice generale, care au ca scop istoria de popularizare pentru marele public, gen *Historia*, *Evenimentul istoric*, sau mai vechiul *Magazin istoric*, încep să fie făcute mai degrabă de istorici amatori, erudiți, jurnaliști și ingineri și mai puțin de istoricii din branșă, care nu știu să-și mențină monopolul asupra propriei discipline. Tot mai puține și tot mai rare, aceste publicații cultivă fie subiectul senzațional, fie amănuntul picant și uneori ne semnificativ pentru marea istorie. Din nefericire, cred că în istoriografia română nu am găsit încă rețeta care funcționează cu succes în alte spații istoriografice, a unui gen de istorie pentru marele public, care să servească într-o manieră atractivă adevăruri istorice verificate științific și nu istorii sau picanterii istorice senzaționale⁸.

Cât privește publicațiile istorice savante, nici aici lucrurile nu stau mulțumitor. Avem, pe de o parte, „marota” ISI, care a ajuns să pervertească rostul publicațiilor periodice în domeniul nostru, iar de cealaltă parte dificultăți financiare imense, care fac aproape imposibile publicațiile de ținută. Cu excepția câtorva reviste care au

⁸ În legătură cu acest aspect, v. Toader Nicoară, *Clio în orizontul mileniului trei*, Cluj-Napoca, 2002.

asigurată finanțarea publicării, putem constata că revistele de istorie care au încercat să promoveze o avangardă istoriografică au dispărut (cazul *Xenopoliana* de la Iași este cel mai semnificativ, dar nu singurul), iar cele care mai rezistă abia își mai trag sufletul și reușesc cu greu să apară, nu din lipsă de conținut, ci din lipsă de bani pentru finanțare. Or, constatăm astăzi că nu mai există drepturi de autor, decât excepțional. Totul este valorizat, de la hârtie la tipar și la tehnoredactare, mai puțin munca științifică a cercetătorului sau istoricului. Avem în schimb granturi consistente, prin care se cheltuie sume enorme, pentru „diseminarea” unor rezultate științifice îndoielnice. Dar, cum în ultima vreme și finanțările prin granturi s-au cam diluat, bătaia este mare pentru a obține o finanțare, iar birocrăția stufoasă îndeamnă pe oamenii serioși să renunțe din start la asemenea întreprinderi.

Muzeele de istorie. Situația pare să fie puțin mai optimistă în cazul muzeelor de istorie. Scăpând de nevoia de a prezenta istoria „unică și unitară” a poporului român, ele au intrat, după 1989, pe făgașul unui proces destul de anevoios de refacere a expozițiilor tematice în jurul ideii de a ilustra istoria locală și/sau regională, neexcluzând elemente de istorie națională sau expoziții și muzee tematice, de genul muzeelor tehnicii, mineritului, medicinei și farmaciei, aviației, marinei, militare etc.. Cele mai multe dintre muzee au reușit – uneori beneficiind de finanțarea din partea autorităților locale și grație unor muzeografi profesioniști, care sunt și istorici înainte de a fi doar muzeografi – să refacă istoria comunităților locale sau regionale și să contribuie astfel la redescoperirea și consolidarea identităților culturale, locale, regionale, naționale. În plus, cele mai multe dintre muzee au reușit să păstreze și chiar să revigoreze revistele sau anualele de istorie proprii, unde își găsesc loc documente noi, cercetări istorice mai cuminiți sau chiar mai curajoase decât acolo unde ar fi fost de așteptat.

Istoricii profesioniști și mass-media. Se constată de la o zi la alta o tot mai sporadică și anemică prezență a istoricilor de meserie în media contemporană. În timp ce istoricii sunt slab reprezentați în media, în numele lor vorbesc alți „specialiști”, jurnaliști, politologi, sociologi etc. Lucrurile nu ar fi deloc grave dacă oamenii aceștia ar avea o educație istorică serioasă. Din nefericire, cei mai mulți dintre ei au lipsit la ora de istorie, iar acest fapt se vede cu ochiul liber. Aș da un singur exemplu. Celebrând noi anul acesta⁹ centenarul Marii Uniri, unii dintre acești specialiști au găsit de cuviință să folosească o sintagmă total anistorică și oricum neuzitată de istorici. Așa se face că, dacă putem vorbi cu folos de „Marea Unire”, unii din acești „specialiști” au considerat că putem, prin analogie, să vorbim la fel de bine și despre „mica unire”, o expresie care, după părerea mea, este improprie. Faptul n-ar fi grav dacă acest mod de exprimare nu ar fi folosit și de o seamă de „specialiști” din universități cu pretenții.

⁹ Scris în 2018.

Deși anul în care celebrăm centenarul ar fi trebuit să consemneze o prezență masivă a istoricilor pe micile ecrane, constatăm că după un început promițător, problematica istorică aproape a dispărut din atenția realizatorilor de televiziune.

Concluzia este, și aici, una tulburătoare: istoricii de meserie au pierdut monopolul și controlul asupra propriei lor discipline.

*Ce fel de istorie se scrie și se publică în zilele noastre?*¹⁰ Desigur, dacă privim peisajul editorial și rafturile librăriilor, constatăm o bună reprezentare a cărții de istorie, fapt care reconfirmă paradoxul inițial. Sunt prezente mai toate genurile, dar dacă ne uităm cu atenție vedem că prevalează eseul subțire și ușor de citit (ceea ce nu este neapărat un defect), vedem multe reeditări (ceea ce e un semn de lipsă de idei originale de cercetare), vedem masive editări de documente (nu neapărat documente inedite) și vedem o cantitate mare de memorialistică (fapt pozitiv, pe care l-aș saluta ca atare). Mai vedem, apoi, traduceri din autori universali, nu neapărat somități istoriografice. Cartea bună de istorie, de la monografia științifică, la o sinteză bine făcută, nu lipsește nici ea, dar este rară, uneori chiar rarissimă, iar atunci când apare trece aproape neobservată și aproape deloc semnalată, în multe din cazuri nefiind distribuită și neintrând în circuitul marilor librării.

Pe cale de consecință, lipsesc dezbaterile critice, fapt ce conduce, involuntar, la degradarea exigențelor științifice. Nu mai există recenzii critice sau o critică sănătoasă, în ciuda faptului că se scriu lucruri îndoielnice și uneori enormități. Dacă urmărim revuistica și așa destul de lovită de lipsa finanțărilor (acest lucru poate constitui o altă latură a discuției), vom constata că recenziile critice sunt extrem de rare sau lipsesc. Acesta poate fi un semn de blazare, de oboseală, dar sigur este și un semn că istoriografia română nu se simte chiar bine și că este puternic afectată de tot felul de „virusi”. În orice caz, asistăm la dispariția spiritului critic, prin dispariția publicațiilor, ca și la dispariția dezbaterilor și a recenziilor critice.

Dacă imediat după căderea comunismului inovațiile istoriografice păreau să ia avânt, iar rezultatele acestei deschideri se văd mai bine în primul deceniu de după anul 2000, în ultimii ani senzația este că și suflul novator și cooperarea și dialogul cu alte istoriografii par să se ofilească¹¹.

În al doilea rând, revin cu putere și cu o încrâncenare demnă de o cauză mai bună „pozitivismul” și „academismul” în sensul cel mai refractar cu putință. Dacă la vremea lor, în sec. al XIX-lea, romantismul istoriografic și pozitivismul erau sincrone cu marile curente istoriografice continentale (ultimul contribuind la stabilirea normelor și criteriilor de științificitate ale disciplinei noastre), astăzi aceste tendințe sunt total asincrone cu timpul și cu problematicile istoriografiei universale, unde asistăm la experimente istoriografice dintre cele mai neașteptate.

¹⁰ Referitor la această problemă, v. din nou, Toader Nicoară, *op. cit., passim*.

¹¹ Cf. Alexandru Zub, *Clio sub semnul interogației. Idei, sugestii, figuri*, Polirom, Iași, 2005; Alexandru-Florin Platon, *Istoriografia română recentă. Câteva tendințe*, Familia, Oradea, nr.1, 2006.

La noi, asistăm la revenirea în forță a unui protocronism total demodat, fie în forma mascată a național-comunismului, fie în forma unui marxism cultural deloc mascat, în care „dacismul”, dar nu numai, ocupă locul de frunte într-un dispozitiv istoriografic redutabil.

Mai mult, se încearcă refacerea vechiului „front istoriografic” de tristă amintire, prin controlul total al vocilor și tendințelor care refuză să se încadreze și să se alinieze la corul noilor corifei ai vechilor idei de „strâns uniți în jurul.” Controlul se face printr-un monopol insidios al resurselor financiare, prin tot felul de blocaje, ca și prin controlul tuturor instanțelor care au un cuvânt de spus cu privire la istorie.

*

Peisajul istoriografic contemporan, oricât am dori să-l înfrumusețăm, seamănă mai degrabă cu o câmpie pe cale de deșertificare sau cu o pădure recent defrișată. Prea puține opere mari, prea puține mari lucrări, studii consistente, mari monografii, sinteze novatoare, multe, prea multe reeditări, semn de lipsă de inspirație, multe, prea multe studii și volume colective (trei sau mai mulți autori la un studiu de câteva pagini), prea puține sau deloc dezbateri critice.

Polemicile, puține, atunci când au loc se poartă, din nefericire, pe mize îndoielnice sau false și se vede treaba că cine strigă mai tare nu are obligatoriu dreptate. Dimpotrivă. Cel mai bun exemplu aici este teoria despre originea cumană a dinastiei Basarabilor, re-lansată de Neagu Djuvara, după mai vechile teorii ale lui Nicolae Iorga¹², care a stârnit reacții exagerate din partea unor istorici mai tineri sau mai puțin tineri, care sunt gata să jure că Basarab avea un ADN daco-roman pursânge, când o mulțime de evidențe demonstrează tocmai contrariul. N-am aflat din nefericire, până astăzi, dacă Basarab a fost român sau cuman, la fel cum nu am aflat cum se prezintă situația în cazul istoriei, adevărului și miturilor.

Dacă putem numai atât, istoriografia noastră apare deplorabil. Iar dacă încercăm să vedem cum se racordează istoriografia română la marile curente și la marile tradiții istoriografice, s-ar putea ca dezamăgirea noastră să fie și mai mare. În rest, se publică evident toate genurile de istorie, identifiți câteodată, acolo unde nu te aștepți, cercetări excelente, mici giuvaieruri istoriografice, dar sunt și mari dezamăgiri acolo de unde te-ai aștepta să se nască marile capodopere.

Concluzia, fugară evident, este că nu avem o istoriografie coerentă, cu direcții și programe, ci avem ici-acolo, istorici hotărâți și unii chiar talentați, precum și o masă amorfă de amatori de ISI și de puncte pentru una sau mai multe sinecuri academice, fără o direcție anume și fără politici instituționale și de cercetare consistente și coerente.

¹² Neagu Djuvara, *Thocomerius – Negru Vodă. Un voivod de origine cumană la începuturile Țării Românești*, Editura Humanitas, București, 2007; idem, *Thocomerius–Negru Vodă. Un voivod de origine cumană la începuturile Țării Românești. Răspuns criticilor mei și neprietenilor lui Negru Vodă*, Editura Humanitas, București, 2015.